

בשנת 2008 הרשיע בית משפט את עו"ד ישראל פרי בהונאה ובגניבה מלקוחות של תכנית "הפנסיה הגרמנית". ההרשעה שמה קץ לסדרה של התדיינויות סרק סבוכות ויקרות שניהל פרי נגד כל מי שהעז לפרסם טענות בעניין זה – נגד עיתונים ונגד אזרחים מן השורה. לפחות באחת מההתדיינויות הללו חויב אחד מקרבנותיו הקשישים של פרי לפצות אותו בגין לשון הרע, לאחר שהתפרץ עליו בקריאות "שקרן ורמאי". כל הנתבעים של פרי נאלצו להשקיע ממון רב בהגנה מפני התביעות והועמדו בסיכון של תשלום פיצויים בסכומים ניכרים. רק מקץ שנים, לאחר שהורשע, אפשר היה לקבוע שפרי עשה שימוש בתביעות דיבה חסרות בסיס כדי להשתיק את הביקורת נגדו.¹

פרי לא לבד. בשנים האחרונות הולכת וגוברת בישראל תופעה שמוכרת זה מכבר במדינות אחרות: **תביעה או איום בתביעת לשון הרע שמגיבות לביטוי או לפעולה בנושא ציבורי ושתוצאתן המסתברת, לעתים גם כוונתן, הטלת אפקט מצנן על יכולתו של הנתבע או של הציבור הרחב להשתתף בוויכוח מסוים או בשיג ושיח ציבורי (public debate) באופן כללי.**

תביעות אלו מוגשות בדרך כלל על ידי אנשים או גופים בעלי כוח ויכולת כלכלית, סיכויייהן קטנים והן נסמכות על עילה חלשה או גבולית, ובחלק מהמקרים מופרכת ממש. **האפקט העיקרי שלהן אינו משפטי אלא ציבורי: השתקה של ביקורת הנמתחת על התובע ופגיעה במי שמפריעים לו לקדם את ענייניו.** מעבר לפגיעה במבקר הספציפי, יש בהן כדי להרתיע גם אחרים מלהשתתף בשיח פומבי וחופשי בעניינים בעלי חשיבות ציבורית.

זהו המקור לשם "תביעות משתיקות" שבו בחרנו כדי לסמן את התופעה. יודגש **שהכתרתה של תביעה כ"משתיקה" אינה נובעת מהלכי נפשו של התובע וגם לא באה לרמז עליהם.** החשוב לענייננו הוא **התוצאות** שיש לתביעה – השפעתה על חופש הביטוי ועל השיח הדמוקרטי. אף אם תביעות אלה אינן יוצרות אפקט של השתקה ממש, הרי שהן יוצרות אפקט מובהק של צינון השיח הציבורי החופשי והרתעת הביקורת – ולפעמים השתקתה ממש – בפרט ביקורת על אישים ועל גופים חזקים שכלי התביעה המשפטית זמין להם.

¹ ראו ת"פ (ת"א) 40258/01 **מדינת ישראל נ' ישראל פרי** (2008); ת"א (י-ם) 1412/98 **הארגון למימוש האמנה לביטחון סוציאלי נ' הארץ בע"מ** (2006); ת"א (מחוזי י-ם) 1452/96 **הארגון למימוש האמנה לביטחון סוציאלי נ' ידיעות אחרונות בע"מ** (2005); ע"א 31198/98 **פרי נ' גורה** (2001); יצחק דנון "ביהמ"ש: צופה במשפט שקרא לעד 'שקרן ורמאי' – הוציא לשון הרע", **גלובס** 24.4.2001; ת"א (ת"א) 1089/90 **עו"ד ישראל פרי נ' מוזס** (שי' מיכל אגמון גונן, 3.12.2008); ע"א 6138/93 **הארגון למימוש האמנה על ביטחון סוציאלי נ' צבי אברהמי** פ"ד נ' (24.6.1996) 441 (1).

תביעות משתיקות צמחו בארצות הברית במהלך שנות ה-70 וה-80 כתגובת נגד למעורבות החברתית שגברה שם בשנות ה-60. פעילות של יחידים, של קבוצות ושל ארגונים נגד אינטרסים עסקיים קוממה עליהם גורמים במגזר הפרטי, ואלה החלו בהגשת תביעות נגד הפעילים במטרה להרתיעם ולשתק את פעילותם. לנוכח התעצמות התופעה החלו בתי המשפט האמריקאים לפתח הלכות שיפוטיות שיגנו על הנתבעים ועל האינטרס החברתי בהשתתפות של אזרחים בדיון ציבורי.

בראשית שנות ה-90 פרסמו הסוציולוגים Pring ו-Canan מחקרים חלוציים שהאירו את התופעה. הם תיארו אותה כניסיון להפוך עימות ציבורי או פוליטי לסכסוך פרטי, באמצעות העברתו לזירה המשפטית ושינוי של "כללי המשחק" לרעת היריב. בהתאם לזאת הם טבעו את המונח "SLAPP" – ראשי תיבות של: Strategic Lawsuits Against Public Participation (תביעות אסטרטגיות נגד השתתפות ציבורית).² בעקבות המחקר האקדמי החלו מדינות רבות בארה"ב לפעול נגד תביעות משתיקות באמצעות חקיקה מיוחדת.³

התופעה מוכרת גם במקומות אחרים בעולם. ראש ממשלת איטליה לשעבר סילביו ברלוסקוני, שבימי כהונתו לא חדל להסתבך בשערוריות מין, תבע אמצעי תקשורת שפרסמו ידיעות על הוללותו. נשיא צ'צ'ניה, שרדף ורצח פעילי זכויות אדם, הגיש תביעות דיבה נגד עיתונאים ופעילי ציבור. נשיא דרום אפריקה ג'ייקוב זומה תבע פיצויי דיבה בסך של כ-750,000 דולר מעיתון שהאשים אותו ב"אונס" מערכת הצדק במדינתו. משפחתו של אל-מבחוח, בכיר החמאס שחוסל בדובאי, הודיעה שתגיש תביעת דיבה נגד יוצרי הגרסה ההוליוודית של הפרשה.⁴

אבל התביעה המשתיקה המפורסמת ביותר הייתה בבריטניה. היא זכורה כ"פרשת מקלייבל" – על שם חברת מקדונלד'ס שהגישה בשנת 1990 תביעת דיבה נגד פעילי סביבה בשל עלון שחילקו ברחובות לונדון. העלון ייחס לתאגיד הענק אחריות לפגיעה בבריאות הסועדים, ניצול ילדים כמטרות רגישות לפרסום, קיפוח עובדים ועוד. שלושה מחמשת הנתבעים מיהרו

---

² George W. Pring and Penelope Canan, *SLAPPS: Getting Sued for Speaking Out* (Temple University Press, 1996); "Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPS): An Introduction for Bench, Bar and Bystanders," *12 Bridgeport L. Rev.* 937 (1991-1992) 939; "Strategic Lawsuits Against Public Participation" *35 Social Problems* (1988) 506.

³ על חקיקת anti-SLAPP ראו בפרק ד', טקסט לה"ש 173 להלן.

⁴ שירות פינגשל טיימס, "ברלוסקוני הגיש תביעות דיבה נגד 3 עיתונים שדיווחו על רדיפת הנשים שלו", [גלובס](#) 30.8.2009; "בגלל אמה: נשיא צ'צ'ניה משך תביעה נגד מבקריו", [ynet](#) 11.2.2010; אריק בכר, "נשיא דרום אפריקה תובע את עלבונו", [אתר מועצת העיתונות](#) 15.12.2010; נירית אנדרמן וגיקי חורי, "אל-מבחוח נגד בר פאלי: מנסה למנוע הפקת סרט על החיסול", [הארץ](#) 20.5.2012.

לפרסם התנצלות פומבית ונפטרו מעולה של התביעה. נותרו ברמנית בשם הלן סטיל ודייב מוריס, דוור בעברו, שנאלצו לנהל את הגנתם בעצמם בסיוע ייעוץ של מתנדבים. מקדולנדיס, לעומתם, שכרה חוקרים פרטיים ומשפטנים מן השורה הראשונה, והשקיעה בניהול המשפט כעשרה מיליון ליש"ט. משך המשפט היה חסר תקדים בבריטניה, ובמהלכו הצליחו הנתבעים להוכיח את עיקר הדברים שפורסמו. הפרשה הגיעה עד לבית הדין האירופי לזכויות האדם – הערכאה השיפוטית הגבוהה באירופה – וזו קבעה בשנת 2005 שבריטניה הפרה את זכותם של הנתבעים להליך הוגן ולחופש ביטוי ופסקה פיצויים לטובתם.⁵

בישראל הפכו התביעות המשתיקות לתופעה הולכת ומעיקה במהלך עשרים השנה האחרונות. בשנים האחרונות קיבלה האגודה לזכויות האזרח פניות רבות של אזרחים ושל ארגונים שנאלצו להתמודד עם איומים ועם תביעות משתיקות שבמרכזן עמד ביטוי בנושא ציבורי. גם בתקשורת הלכו והתרבו הדיווחים על תביעות משתיקות. כמו שאירע בארצות הברית, צמיחתה של התופעה התרחשה במקביל לעלייה במעורבות החברתית של אזרחים ובפעילותם של ארגוני המגזר שלישי. גם מגמה כללית של "משפטיזציה" של הזירה הציבורית בישראל תרמה, ככל הנראה, להתפתחות התופעה.

לקראת הכנת דו"ח זה פנתה האגודה לציבור וביקשה לקבל דיווחים על איומים ועל תביעות משתיקות. בעקבות זאת הגיעו לתיבת הדוא"ל של האגודה עשרות פניות, בעיקר של אנשים פרטיים, שתיארו קשת של מקרים בנסיבות ובנושאים שונים ומגוונים.⁶ על רקע השוני הרב בלט מכנה משותף לרוב המקרים: **החששות והמצוקה שהשרו האיומים והתביעות**, והלבטים הקשים באשר להחלטה כיצד להגיב. לגבי מקרים שבהם הוגשה תביעה למדנו על החוויה המענה שנלווית לניהול ההגנה המשפטית ומשליכה על חייו של הנתבע במישורים רבים, ועל הסדרי פשרה שהושגו תחת הלחץ של הליכים מכבידים. רק בחלק קטן מהמקרים שדווחו לנו נהנו המאוימים ממשאבים נפשיים או חומריים או מתמיכה ציבורית או אחרת, שאפשרו להם לעמוד על שלהם. רבים מהפונים ביקשו שלא לחשוף את זהותם מחשש שייאלצו לחזור ולהתמודד עם אותם איומים ותחושות.

---

⁵ ראו: נמרוד הלפרן, "סרט תיעודי על ה"מקלייבל", [themarker](http://themarker.com) 16.5.2005; לסיפור המלא: "ארבעה מובטלים חושפים את עוולות רשת מקדולנדיס" באתר meshanim.com והערך "משפט מקלייבל" ב-[he.wikipedia](http://he.wikipedia.org); הסרט "מקלייבל – שני עולמות מתנגשים" (Mclibel – Two Worlds Collide) עם כתוביות בעברית בקישורית: <http://youtu.be/pRZf-PQMcxg>.

⁶ אנו מודים לכל הפונות והפונים. רבות מהפניות אינן מוזכרות בדו"ח (בשל בקשות של הפונה, בשל מחסור בפרטים חשובים, בשל קוצר היריעה ועוד) אבל מכולן קיבלנו מידע ותובנות חשובות שעזרו במהלך כתיבת הדו"ח. תודה מיוחדת נתונה לתנועה לאיכות השלטון שהעבירה אלינו ריכוז של מקרים.

משתיק קול: משפטי דיבה כאיום על חופש הביטוי

תביעות ואיומים שפועלם העיקרי הוא השתקה והרתעה של המפרסם, ושל מעגלים רחבים יותר סביבו, הפכו אפוא נפוצים בישראל, אבל הם זוכים להדים ציבוריים מעטים מדי ולהכרה משפטית זניחה.

מטרת הדו"ח שלפניכם היא להאיר את התופעה, ולהביא למודעות הציבורית את סכנותיה. תחילה נתאר ונאפיין את התביעות המשתיקות ונראה כיצד הן פוגעות בחופש הביטוי ובאינטרס הציבורי. בהמשך ננתח את ההסדרים המשפטיים הקיימים ונראה כיצד הם מקשים על נתבעים ומעודדים איומים ותביעות משתיקות. לבסוף, נציע דרכים להתמודד עם התופעה ולצמצם את השלכותיה על ההשתתפות הדמוקרטית בשיח הציבורי בישראל.